

краси та значення найближчого, найдорожчого, рідного можна виховати Людину й Громадянина, поступово розширюючи і поглиблюючи знання про навколишній світ, близьких, а згодом – і більш далеких людей, і самого себе. Взаємини дитини зі світом в процесі виховання як навчання дитини соціального буття – центральна проблема педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Видатний педагог виявляє гуманістичне бачення процесу соціалізації як взаємодії особистості й суспільства, що заснована на гармонії індивідуального й колективного.

Людинотворчий характер педагогічної діяльності висловлений вимогою постійного вивчення дитини: “Знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки”. Гуманне ставлення до дитини означає “розуміння вчителем тієї простої і мудрої істини, що без внутрішніх духовних зусиль дитини, без її бажання бути хорошою немислима школа, немислиме виховання”. А педагог має бути найважливішою частиною духовного простору дитини, її співавтором у самостворенні.

Василь Олександрович писав, що творчий характер трудової діяльності розкривається перед дитиною тоді, коли вона зайнята тривалою працею, яка потребує щоденної думки, піклування. І однією з найсильніших спонук до фізичної праці є важливість задуму цієї праці, поєднання зусиль розуму і рук. Чим важливіший задум, тим з більшим інтересом виконується найпростіша робота. Оволодіння майстерністю дослідження, експериментування, використання даних науки у праці – все це дитина усвідомлює і переживає як моральну гідність.

Список використаної літератури

1. *Введенская Г. А.* Проблемы преподавания литературы в школе в наследии В. А. Сухомлинского : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “Методика преподавания литературы” / Г. А. Введенская. – Л., 1980. – 17 с.
2. *Сухомлинський В. О.* Психологічні основи швидкого читання : тези доповіді / В. О. Сухомлинський // Педагогічна думка. – 1969–1970.
3. *Сухомлинський В. О.* Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол.: О. Г. Дзеверін (голова) та ін. – К. : Рад. шк. – Т. 3. – 1976. – С. 9–278.

Яніна Бутко

ПАРАДИГМА ТРУДОВОЇ ШКОЛИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ 30-Х РР. ХХ СТ.

Актуального значення набуває модернізація системи освіти, виховання школярів, удосконалення навчально-виховного процесу та умов підвищення його ефективності. У цьому контексті важливого значення набуває вивчення парадигми трудової школи у вітчизняній педагогічній спадщині. Значний потенціал мають історико-педагогічні дослідження, в яких науковці вивчають період початку ХХ століття, зокрема 30-х років, оскільки основною метою сучасної школи є виховання особистості як свідомого громадянина незалежної України, патріота, оволодіння національними та загальнокультурними цінностями, формування духовності.

Теоретичні положення, які формували уявлення про те, якою має бути трудова школа як центр радянської системи виховання, були узагальнені представниками радянської школи в 30-х роках ХХ ст. Ця проблема є цікавою для дослідження тим, що погляди, судження, оцінки людини відповідають тій епосі, в якій відбувалося становлення її особистості.

Сьогодні можна по-різному ставитися до педагогічної спадщини періоду 30-х років ХХ ст. У більшості випадків наявні критичні висловлювання і відсутність позитивних, із точки зору сучасності, поглядів на виховання молоді середини ХХ ст., в тому числі й трудового. Тому спробуємо виділити ті позитивні моменти, на які варто звернути увагу і які певним чином перегукуються з нашим сьогоденням.

Після жовтневого перевороту та української національно-демократичної революції розпочинається реформування шкільної освіти.

У зв'язку з цим було проголошено створення нової школи, яка отримала назву «єдина трудова», головними рисами якої були: створення безкоштовної та обов'язкової загальної освіти для всіх дітей обох статей; повне здійснення засад єдиної трудової школи з викладанням рідною мовою; спільне навчання хлопчиків та дівчаток; вільна, позбавлена будь-якого релігійного впливу школа; проведення тісного зв'язку навчання з виробничою роботою, підготовка всебічно розвиненої особистості [1, с. 159-160].

Одним із невідкладних завдань нової школи була підготовка вчителя до краєзнавчої роботи в школі. Це пояснювалося тим, що трудова школа ставила перед собою завдання: «Готувати покоління, що підрастає для боротьби за майбутнє та для будівництва нового життя. Боротися ж за нове краще життя можна лише тоді, коли близько стоїмо до сучасності й коли ця сучасність наповнює наше життя своїм змістом. От чому трудова школа, що прагне стати школою життя, поспішає зв'язатися з сучасністю з тим, що її безпосередньо оточує» [2, с. 28].

Досить актуальним було вивчати свій рідний край, його географію, історію, етнографію, тобто займатися краєзнавством. Це потрібно було для того, писав М. Феноменов, щоб уміти берегти рідний край, знати його минуле, щоб бачити майбутнє. Була й інша причина особливого інтересу до краєзнавства: у зв'язку з практичними цілями господарського будівництва, необхідно було знати «закономірності того руху життя, які в ньому відбуваються» [8, с. 5].

Зі створенням нової школи, визначалися її основні завдання:

- пробудити в дитині допитливий, активний інтерес до навколишнього середовища, до явищ і фактів як у галузі природознавства, так і в галузі суспільного життя;
- навчити дитину шукати відповіді на питання, які в неї виникають;
- розвинути в дітей звичку жити, вчитись і працювати колективно.

З цією метою важливо було налагодити тісний зв'язок школи з населенням, його працею, господарським життям; у викладанні спиратися на дійсність, що оточує дитину, виходити з конкретних, відомих дитині фактів [5, с. 24].

Перш за все звертає на себе увагу уявлення про освіту з трьома складниками: 1) розумова освіта; 2) фізичний розвиток, такий, який дають гімнастичні школи та військові вправи; 3) політехнічне виховання, яке знайомить із загальними науковими принципами усіх виробничих процесів і в той самий час дають дитині практичні навички у користуванні елементарними інструментами всіх виробництв.

Метою школи мав бути найповніший усебічний розвиток учня, до речі, за словами Н. Крупської, школа не повинна пригнічувати індивідуальність учня, а лише допомагати їй формуватися: «Не должна пропадать ни одна сила, ни одно дарование» [4, с. 27-30].

Показовим є те, що таке залучення до праці передбачалося з дев'ятирічного віку, а витрати на утримання політехнічної школи повинні були частково покриватися за рахунок продажу виробів, виконаних самими дітьми [4, с. 14].

Велике значення, особливо на першій ступені школи, при навчанні дітей до 10 років, приділялося грі як методу самоосвіти. Декілька разів зазначено, що гра є природною діяльністю для дитини, це не безцільне витрачання енергії, у грі відбувається найглибший розвиток дитини – «развиваются органы движений и ощущений ребенка, его внимание и воображение, сметливость и догадливость, подражание и творчество, социальные чувства, подчинение законам и т. д. Играть – для ребенка значит накапливать опыт, ... соединенный с активностью» [5, с. 39]. Тому керівники-педагоги мали використовувати можливості гри, відбирати ігри для того, щоб в їх процесі дитина кожного дня отримувала нові знання, в тому числі трудові. «Труд ведь веселая вещь, когда он не доводит до переутомления ...» [5, с. 16].

У міру зростання економіки в державі актуального значення набували проблеми культурного розвитку та навчання рідною мовою. Національне питання, яке протягом століть стояло надто гостро для українського народу, в цей час набуває державної ваги, що знайшло відображення в законодавчих актах, однією з основних ідей яких були проблема розвитку української мови та культури. Становлення та розвиток

школи в 30-х роках ХХ століття здійснювалися відповідно до «Положення про єдину трудову школу УРСР», у якому зазначалося, що школа повинна бути національною за формою і змістом (навчання рідною мовою, поглиблене пізнання змісту соціалістичної перебудови) та інтернаціональною за принципами та методами [1, с. 111]. Так, до шкіл надсилалися нормативні документи про переведення російськомовних шкіл на українську мову викладання навчального матеріалу. Ці заходи вплинули на динаміку зростання україномовних шкіл як у міській, так і сільській місцевості. На початку 30-х років ХХ століття 77,8 % загальноосвітніх шкіл України були українізованими, 6,7 % – напівукраїнізованими з веденням навчання російською мовою, 4,4 % шкіл – російськомовними, решта – школи національних меншин. За таких умов для навчально-виховного процесу школи досліджуваного періоду характерним було відродження національних традицій та моральних цінностей. У цей період педагоги-науковці проблему реалізації завдань держави у навчально-виховному процесі школи, зокрема сільської, вирішували по-різному. Так, О. Залужний за головне завдання сільської школи визначав формування у дітей виробничих навичок, завдяки чому підростаюче покоління було б готове до професійної діяльності [3, с. 21]. Саме тому участь дітей у трудових процесах місцевого виробництва охоплювала соціальну та духовну сторони життя суспільства. Тим самим зусилля Наркомосу України спрямовувалися на підвищення культурного рівня селянства, задоволення потреб та інтересів підростаючого покоління у формуванні творчої особистості. Відтак основним принципом побудови педагогічного процесу в українській школі став принцип зв'язку навчання з виробничою працею.

У свою чергу А. Машкін зазначав: «Щодо питання про методи реалізації завдань, то доводиться зважати не на виховання особистості в інтересах її гармонійного розвитку, а організувати життя дитячого колективу в інтересах радянського будівництва» [6, с. 48].

Агрономізація сільської початкової школи мала на меті забезпечити початкову підготовку для виробництва і для сільського господарства працівників потрібної кваліфікації. Завдання, поставлені перед школою, реалізовувалися шляхом постійного зв'язку школи з життям, залучення дітей до безпосередньої участі у виробничій праці (у процесах побудови соціалістичної держави) та поєднання виробничої праці з відповідно організованим фізичним вихованням та розумовим розвитком. Проблема залучення дітей до конкретної виробничої діяльності в початкових школах набула особливого значення. За таких умов реалізовувався принцип демократизації навчально-виховного процесу початкової школи, що сприяло адаптації підростаючого покоління до реалій життя, насамперед підготовці до трудової діяльності в соціалістичному колективі, ознайомленню з основними напрямками соціально-економічної політики держави, формуванню умінь адекватно реагувати на зміни і потреби економічного розвитку держави. Ці процеси в освіті були віддзеркаленням соціальної політики держави, яка також «визначально будувалася на демократичних засадах і полягала в тому, що кожен край будував своє життя так, як вимагали цього його природні, національні, побутові та економічні умови» [1, с. 205].

Отже, сільські школи мали практичну настанову – докласти своїх знань до збільшення продуктивності сільського господарства свого села.

Комплексна система навчання у 30-х роках ХХ ст. була інноваційною, тому що педагогічний процес протікав при загальному вивченні явищ і процесів, а не в ході окремого ознайомлення з кожною із стандартних шкільних дисциплін, і мала інтеграційний характер. Наприклад, у процесі вивчення колонки «Природа» школярі отримували відомості з ботаніки, зоології, фізики, хімії, геології, метеорології, астрономії, географії та інших дисциплін, які не були відірвані одне від іншого, а являли собою єдине ціле, були інтегрованими.

Переваги такого (інтегрованого) навчання сформульовано сучасними вченими (С. Гончаренко, І. Козловська, В. Сидоренко, Д. Тхожевський та ін.). Зокрема, вони підкреслюють його можливості для формування в учнів наукової картини світу.

Основні напрями (природа, праця та суспільство) охоплювали все оточуюче дитину середовище. До того ж, у центрі комплексної системи знаходилась трудова діяль-

ність людини. Завдяки цьому зникала відірваність школи від життя та ізолюваність навчальних дисциплін одна від одної.

За цією системою знання поєднувалися з фізичним, розумовим розвитком та працею учнів. Фактично комплексна система була міжпредметною і поєднувала знання з різних наук довкола певного об'єкта трудової діяльності. Сприяло цьому також те, що комплексні програми були побудовані на основі краєзнавчого принципу та принципу історизму, відповідно до яких подавався розвиток господарчих форм, суспільного життя, становлення ідеології та інше. Важливим було й те, що матеріал пов'язувався з історичними явищами, які відбулися на Україні.

Цінним також є те, що на уроках, під час екскурсій, у процесі виконання шкільних робіт учнів готували до майбутньої трудової діяльності. Всі навчальні предмети вивчали трудовим методом і пов'язували їх з працею, організованою в школі. До того ж треба було поєднувати навчання з вихованням. Усе це вчитель повинен був враховувати при добиранні методів роботи. У комплексній системі навчання перевагу надавали дослідницьким і соціально-трудовам методам, оскільки вони не давали дітям готових знань, а примушували відшукувати ці знання самостійно [2, с. 33].

Школа мала випускати молодь, ознайомлену з тенденціями розвитку виробництва, з господарством країни в цілому, а досягти цього можна було за рахунок організації уроків праці, а також через навчання елементів технології і фізико-математичних знань. Саме в такій ознайомленості Н. Крупська вбачала політехнічний характер школи [2, с. 30].

Передбачалося ввести самоврядування в практику шкільного навчання, оскільки власне школа повинна була систематично й планомірно вчити жити, під життям в даному випадку розумілася економічна і технічна організація праці та суспільних відносин, а під методом – «вироботку практики общественных отношений, организацию социальных навыков в учащемся ...» [2, с. 51].

Однією з обов'язкових умов навчально-виховного процесу трудових шкіл досліджуваного періоду стало широке використання екскурсій, в ході яких учні проводили різноманітні дослідження, самостійно здобували той чи інший матеріал. На початку ХХ століття навчальні програми з предметів трудового циклу складала на науковому підґрунті, за принципом «від простого до складного». Тобто, передбачалося послідовне виготовлення чітко визначеного ряду виробів, послідовне засвоєння певних прийомів та інструментів або виконання відповідних робіт. Водночас, програми здебільшого не враховували особливостей тієї чи іншої статі [2, с. 7]. І вже в 30-х роках ХХ ст. вивчення школярами трудової діяльності людей відбувалося під час колективної роботи в класі, самоврядування, роботи на пришкільних ділянках, самообслуговування, роботи у шкільних майстернях, екскурсій, виховних заходів тощо.

Негативно впливала на розвиток трудової підготовки школярів ідеологічна спрямованість системи освіти цього періоду, основним завданням якої стало безстатеве навчання і виховання майбутніх будівників комунізму, а також відсутність відповідного навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення. Разом із тим, визнання того, що у процесі трудової підготовки учнів важливу роль відіграє наявність матеріально-технічної бази, зумовило масове створення шкільних майстерень, які були оснащені необхідним обладнанням. Працюючи в майстернях, учні мали можливість ознайомитися із трудовими процесами, набути трудових умінь і навичок, а також забезпечувати потреби школи.

Усі три концентри єдиної трудової школи було зорієнтовано на підготовку дівчат і хлопців до життя, майбутньої трудової діяльності. Водночас, це не забезпечувало якісної загальноосвітньої підготовки учнів. Пошук шляхів подолання зазначеного недоліку, на жаль, привів до прийняття в 1937 році рішення про відміну викладання у школах праці, внаслідок якого ліквідовано шкільні майстерні та пришкільні земельні ділянки, звільнено відповідних фахівців [5, с. 51].

Узагальнюючи теоретичні підстави, на яких мала бути побудована сучасна школа, А. Калашнікова виділяє такі основні положення:

1) головним для шкільної реформи є побудова школи, яка точно відповідає економічним і соціальним умовам даного часу;

2) дійсно сучасна школа – це та школа, яка відповідає сучасним потребам суспільного виробництва;

3) оскільки суспільна праця є різко диференційованою, то й сучасна школа не може бути однотипною за формою і змістом, вона повинна бути спеціалізованою щодо широких галузей суспільного розподілу праці;

4) необхідне точне врахування потреб у спеціалістах для ведення народного господарства і відповідно до отриманих цифр будувати і розвивати школу, в тому числі й вищу;

5) має терміново розпочатися зближення школи з життям;

6) оскільки сучасне життя вимагає від кожної особистості максимум самодіяльності, уміння орієнтуватися за різних обставин, необхідно змінити пасивний метод викладання на такі прийоми шкільної освітньої роботи, за яких би створювалася стійка активна організація інтелекту і волі;

7) суспільне виховання має досягатися шляхом організації в школі самоуправління;

8) для побудови раціональної школи необхідне врахування кожним педагогом висновків таких наук, як соціальна педагогіка, психологія і фізіологія людини певного віку [7, с. 52-54].

Варто зазначити, що навіть прекрасні теоретичні розробки мають бути доведені до логічного завершення, чого, на жаль, на практиці не сталося.

Список використаної літератури

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Волобуїв П. Краєзнавство в трудовій школі / П. Волобуїв, П. Мостовий. – Х. : ДВУ, 1926. – 101 с.
3. Залужний О. Сільська трудова школа. Теорія і практика / О. Залужний. – Х. : ДВУ, 1926. – 74 с.
4. Крупська Н. К. Вибрані педагогічні твори : в 10 т. / Н. К. Крупська / за ред. М. К. Гончарова та ін. – К. : Рад. школа, 1963. – Т. 3 : Навчання і виховання в школі. – 1963. – 754 с.
5. Матеріали про організацію єдиної трудової школи України (постанови, проекти положень, протоколи, тези, доповіді, доповідні записки, плани занять, звернення) 4.02.1919 – 27.06.1919. – ЦДАВО. – Ф. 166. – оп. 1. – спр. 388. – 150 с.
6. Машкін А. Освітня політика за доби диктатури пролетаріату / А. Машкін – [2 вид.]. – Х. : ДВУ, 1926. – 136 с.
7. Советская производственно-трудова школа. Педагогическая хрестоматия / сост. В. Вейкшан, С. Ривес; под ред. и руков. А. Г. Калашникова. – Т. 1. – 3-е изд. – М. : Издательство “Работник просвещения”, 1925. – 178 с.
8. Феноменов М. Изучение родного края / М. Феноменов. – М.-Л., 1926. – 94 с.

Вікторія Сало

ІДЕЯ ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Г. КЕРШЕНШТЕЙНЕРА

Сучасна освіта в Україні визначає одним із провідних завдань школи формування творчої, самостійної й активної, зі стійкою громадянською позицією особистості, яка здатна до життєдіяльності в постіндустріальному суспільстві. Саме тому особливо актуальною є пріоритетність у підготовці висококваліфікованих кадрів і фахівців. У процесі реформування і модернізації національної освіти істотне місце належить ідеї політехнізму, яка передбачає передусім трудове виховання молоді.

Фундаментальні розробки проблеми розвитку методологічних і теоретичних засад політехнічної освіти школярів знаходимо в історико-педагогічних розвідках авторів радянського періоду (Л. Акользіна, М. Колмакова, Н. Кузін, С. Литвінов, Г. Московкіна, В. Нечипорук, Ф. Паначин, Г. Сосновська, В. Струманський, З. Равкин та ін.).